

ks. Adam Maj

Współczesne koncepcje pedagogiczne szkoły

Historia szkolnictwa wskazuje na ciągłe zmiany instytucji szkoły, uwarunkowane przemianami społecznymi, kulturowymi, cywilizacyjnymi i politycznymi. Jednym z najważniejszych czynników określających koncepcję szkoły jest tzw. myśl pedagogiczna, z jej założeniami i priorytetami w zakresie wychowania i dydaktyki. Polska reforma edukacji, wdrażana od 1999 roku i podlegająca stałym zmianom, również wpisuje się w określone tendencje pedagogiczne¹. Przegląd najbardziej znaczących koncepcji szkoły i jej zadań umożliwia Czytelnikowi wyrobienie własnej oceny, jakim tendencjom sprzyja reforma, zwłaszcza programowa, obowiązująca od 1 IX 2009 roku.

Znaczące nurty pedagogiczne o zadaniach współczesnej szkoły

Przez myśl pedagogiczną rozumiemy nurty i kierunki wychowania (pedagogiki) oparte na określonej filozofii, szczególnie filozofii wychowania, a więc eksponujące wymiar teoretyczny. Pomiedzy filozoficznym spojrzeniem na rzeczywistość, zwłaszcza na naturę człowieka, a wyborem kierunków jego rozwoju i społeczeństwa oraz modelu szkoły jest wiele

zależności. Nurty i kierunki pedagogiczne, jakie wyłoniły się w pedagogice, tę zależność potwierdzają². Wśród ich znaczących tendencji są takie, jak: chrześcijańsko-personalistyczny, marksistowski, liberalny (laicki), teoria perenializmu, teoria esencjalizmu, pedagogika emancypacyjna, teoria progresywizmu, teoria rekonstrukcjonizmu, egzystencjalizm, nurt technologiczno-funkcjonalny, antypedagogika, nurt postmodernistyczny.

Nurt chrześcijańsko-personalistyczny eksponuje osobę ludzką jako podstawową kategorię w procesie wychowania, w którym uwzględnia się wymiar godnościowy, społeczny i transcendentny człowieka, a także rolę wielu czynników i instytucji, przede wszystkim rodziny oraz szkoły i Kościoła. W edukacji szkolnej podkreśla się jedność dydaktyki z wychowaniem oraz ukierunkowanie na wartości³.

Nurt marksistowski w edukacji (także tzw. nowej lewicy) sięga do materialistycznej myśli filozoficznej K. Marksa i F. Engelsa. Przechodząc w ideologię, marksizm stał się podstawą teoretyczną rewolucji proletariackiej w Rosji i totalitarnego systemu społeczno-politycznego w krajach tzw. demokracji ludowej. W koncepcji edukacji marksizm

¹ B. Śliwerski, *Edukacja pod prąd*, Kraków 2001, s. 95-103.

² Por. G. L. Gutek, *Filozofia dla pedagogów*, Gdańsk 2007, s. 16, 19-20.

³ M. Nowak, *Koncepcja szkoły i jej zadania we współczesnej myśli pedagogicznej*, w: *Szkola – Nauczyciel – Uczeń*, red. T. Kukołowicz, Stalowa Wola 1992, s. 17-18.

zakłada praktykę jako zasadniczą kategorię, która ma przygotować uczniów do pracy i życia w społeczeństwie oraz jego przemiany w bezklasowy system komunistyczny. Założenia marksizmu implikują wartość wiedzy intelektualnej w dydaktyce oraz socjalistycznego modelu wychowania z preferencją kolektywizmu nad jednostką, państwa (szkoły) wobec rodziców i materialistycznego światopoglądu (tzw. naukowego), wykluczającego wymiar transcendentny (religijny)⁴.

Nurt liberalny stanowi trzecią i współcześnie znaczącą drogę pomiędzy personalistycznym i marksistowskim. Odwołuje się przede wszystkim do myśli filozoficzno-pedagogicznej J. Deweya (filozoficzny neo-illuminizm), a także do filozofii liberalno-demokratycznej. „Laickość” rozumiana jest jako „wolność od jakichkolwiek konkretnych koncepcji świata i człowieka oraz jakichkolwiek elementów religijnych”⁵. Tym samym nurt ten narzuca określoną ideologię, zbliżoną do liberalno-socjalistycznego trendu społeczno-kulturowego. Nurt laicki preferuje wychowanie intelektualne, krytyczne, oparte na metodach i technikach tzw. nowego wychowania.

Głównymi kategoriami „o charakterze założeń teoretycznych” trzech powyższych nurtów są: osoba – nurt pedagogiki chrześcijańsko-personalistycznej; praktyka – nurt pedagogiki marksistowskiej; laickość – w pedagogice liberalnej⁶.

Perenializm skoncentrowany jest na odkrywaniu wiecznej, uniwersalnej i trwałej prawdy, służącej przede wszystkim rozwojowi intelektualnemu

i duchowemu człowieka⁷. Esencjalizm, nawiązujący do realizmu i idealizmu filozoficznego, kładzie nacisk na transmisję dziedzictwa kulturowego do nowego pokolenia uczniów⁸.

Nurt pedagogiki emancypacyjnej eksponuje wolność ludzką, zakładając doskonałość pierwotnej natury człowieka (P. Freire). Wartością jest swoboda, spontaniczność, ekspresja, bycie sobą, bycie odmiennym, oryginalnym, bez jakichkolwiek uwarunkowań tradycją, normami, dyscypliną; najważniejszy jest indywidualizm⁹. Edukacja postrzegana jest jako środek do wyzwolenia między innymi od przymusu i przemocy, despotyzmu, także od władzy oraz walki o samostanowienie, równouprawnienie, demokrację, racjonalizm¹⁰.

Progresywizm oparty jest na filozofii pragmatyzmu (Ch. S. Peirce, W. James, J. Dewey), która zakłada, że prawda jest relatywna, kryterium prawdziwości stanowi skuteczność działania. Pogląd ten wiąże się z rolą demokracji liberalnej. Zdaniem J. Deweya szkoła powinna być miniaturą społeczeństwa demokratycznego i zarazem przygotowywać ucznia do życia w demokracji. Podstawowymi zasadami progresywizmu są następujące tezy: uczeń centrum edukacji – pądocentryzm; edukacja życiem, a nie przygotowaniem do życia; kształcenie aktywizujące – uczenie się według zainteresowań ucznia; preferowanie rozwiązywania problemów przed zdobywaniem wiedzy; nauczyciel doradcą, a nie kierującym procesem edukacyjnym; preferencja współpracy przed rywalizacją szkolną; relatywizm

⁴ Por. tamże, s. 11-12; G. L. Gutek, *Filozofia dla pedagogów*, dz. cyt., s. 237-238.

⁵ C. Nanni, *Educazione e scienze dell'educazione*, Roma 1984, s. 122-124.

⁶ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 266.

⁷ Por. G. L. Gutek, *Filozofia dla pedagogów*, dz. cyt., s. 281-293.

⁸ Tamże, s. 265-278.

⁹ B. Sliwowski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2001, s. 279-282.

¹⁰ C. Nanni, *Educazione e scienze dell'educazione*, dz. cyt., s. 124-125.

wartości moralnych i estetycznych; prawdziwy wzrost, uwarunkowany oddziaływaniem idei i osobowości, umożliwia demokracja¹¹. Celem edukacji jest wyposażenie ucznia w niezbędne umiejętności definiowania, analizowania i rozwiązywania problemów indywidualnych i społecznych. Szkoła jest mikrokosmosem społeczeństwa globalnego, swoistym laboratorium, w którym uczeń poznaje problemy współczesne i nabywa umiejętności do życia w strukturach demokratycznych.

Rekonstrukcjonizm wyłonił się z progresywizmu. Nurt ten eksponuje wymiar społeczny edukacji szkolnej (G. S. Counts, T. Brameld, E. O. Reischauer). Celem edukacji jest rekonstrukcja społeczeństwa i kreacja nowego, dostosowanego do globalnych wyzwań społecznych, ekonomicznych i politycznych. Szkoła ma służyć przemianom społecznym nie tylko na dziś, lecz także ku przyszłości¹².

Egzystencjalizm w edukacji (M. Heidegger, G. Marcel, P. Sartre, V. C. Morris) eksponuje jednostkę, jej wyjątkowość, „preferuje indywidualizm i osobiste samospełnienie”¹³. Tym samym stoi w opozycji do progresywizmu i rekonstrukcjonizmu. Celem edukacji jest stymulowanie ucznia do głębokiej refleksji, ukazywanie różnych punktów widzenia, tworzenie warunków do dialogu, „na drodze wiodącej do samospełnienia”¹⁴.

Nurt technologiczno-funkcjonalny nawiązuje do technologicznej nadziei cybernetyzacji życia oraz procesów

informatyzacji. Podkreśla się rolę wychowania dla demokracji, dla efektywności procesów ekonomicznych¹⁵.

Nurt antypedagogiki stanowi sprzeciw wobec podstaw antropologicznych pedagogiki, uzasadniających konieczność wychowania człowieka. Podkreśla „bezprawność samego myślenia pedagogicznego”¹⁶, bowiem „należy wspierać, a nie wychowywać” (A. Miller, E. von Braunmühl, H. von Schoenebeck)¹⁷.

Nurt postmodernistyczny w pedagogice sięga do jego filozoficzno-kulturowych podstaw, określonych przez takich filozofów, jak: J. F. Lyotard, M. Foucault, J. Derrida, Z. Bauman. Postmodernizm jest zróżnicowanym i wielowątkowym poglądem, którego charakterystycznymi cechami są między innymi krytyka filozofii metafizycznej i jej odrębnego traktowania podmiotowości i świata przedmiotowego; krytyka ideologii, światopoglądów, kultury nowożytności (tzw. wielkich opowiadań), a w konsekwencji prowadzi do podważenia obiektywizmu prawdy, substancjalnej podmiotowości człowieka, obiektywizmu świata wartości, zmierza do relatywizmu etycznego, „utrudnia człowiekowi zajęcie miejsca w perspektywie transcendentnej, odrywając go od Boga i postulując całkowite wyzwolenie się od wszelkiej religii”¹⁸.

Wyróżnione nurty pedagogiczne stanowią podstawę wielu praktycznych koncepcji alternatywnej szkoły, dążących do zmiany tradycyjnego szkolnictwa.

¹¹ Por. I. Kawecki, *Wprowadzenie do wiedzy o szkole i nauczaniu*, Kraków 2003, s. 196-197.

¹² Tamże, s. 198-200.

¹³ Por. G. L. Gutek, *Filozofia dla pedagogów*, dz. cyt., s. 119-129.

¹⁴ Por. I. Kawecki, *Wprowadzenie do wiedzy o szkole...*, dz. cyt., s. 201.

¹⁵ Por. M. Nowak, *Koncepcje szkoły...*, dz. cyt., s. 15-17.

¹⁶ Por. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 262.

¹⁷ Por. H. von Schoenebeck, *Antypedagogika. Być i wspierać zamiast wychowywać*, Warszawa 1994.

¹⁸ B. Śliwerski, *Współczesne teorie...*, dz. cyt., s. 384; por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002, s. 16-28; J. Sochoń, *Ponowoczesne losy religii*, Warszawa 2004.

Ocena pedagogicznych koncepcji szkoły

Jakie są priorytety wychowania szkolnego według powyższych tendencji pedagogicznych, jakie są zadania szkoły?

Personalizm chrześcijański, eksponując wartość i godność osoby ucznia, dostrzega w szkole środowisko jego pełnego rozwoju: umysłowego, moralnego, kulturowego, społecznego, zawodowego i religijnego – zgodnie z preferencjami światopoglądowymi¹⁹.

Marksistowska wizja szkoły nosi w sobie „rewolucyjne” zadanie kształtowania socjalistycznego (komunistycznego) modelu ucznia – obywatela, w oparciu o materialistyczno-kolektywistyczną koncepcję człowieka, tzw. moralność socjalistyczną, pracę dla społeczeństwa, tzw. światopogląd naukowy, separujący od religii. Jest to wizja zideologizowanej szkoły²⁰.

Pedagogia „laicka” prowadzi do koncepcji szkoły z założenia pozbawionej wymiaru filozoficznego (światopoglądowego) i religijnego, przez to zideologizowanej, preferującej wychowanie krytyczno-intelektualne²¹.

Perennializm eksponuje rolę szkoły w rozwoju intelektualnym i duchowym ucznia²², esencjalizm zaś w transmisji dziedzictwa kulturowego do nowego pokolenia²³.

Szkoła w ujęciu pedagogiki emancypacyjnej to środowisko uczniowskiej wolności i ekspresji, a nawet skrajnego indywidualizmu. Jest miejscem

kreowania sprzeciwu wobec tradycyjnych ograniczeń i zarazem walki o różne cele osobiste i zmiany demokratyczne w społeczeństwie²⁴.

W teorii progresywizmu szkoła jest szczególnym laboratorium, gdzie uczeń wyposażony w umiejętności rozwiązywania problemów indywidualnych i społecznych aktywnie przygotowuje się do życia w demokracji, bez kierunkowego wychowania szkolnego²⁵.

Rekonstrukcjonizm, przypisując szkole rolę radykalnych zmian społecznych, nie koncentruje się na wychowaniu osobowym²⁶, gdy tymczasem egzystencjalizm preferuje samorealizację ucznia²⁷.

W nurcie technologiczno-funkcjonalnym szkoła nastawiona jest bardziej na kreowanie umiejętności formalnych ucznia niż przekaz treści i formację osobową²⁸.

Organizacja edukacji w nurcie antypedagogiki pozbawiona jest tradycyjnie i powszechnie rozumianego wychowania.

Nurt postmodernistyczny zdaje się sugerować wizję szkoły pozbawionej trwałych jakości i wartości, fundamentalnie zrelatywizowanej w odniesieniu do wiedzy naukowej, kultury i moralności, ukierunkowanej na indywidualizm²⁹.

Analiza przedstawionych koncepcji szkoły i jej celów we współczesnych trendach pedagogicznych skłania do następujących wniosków:

– współczesne trendy pedagogiczne charakteryzuje dążenie do zmiany i doskonalenia szkoły,

¹⁹ Por. DWCH 1, 5.

²⁰ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1996, s. 146-147.

²¹ Por. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 266. Zob. tamże, s. 262-264.

²² Por. G. L. Gutek, *Filozofia dla pedagogów*, dz. cyt., s. 281-293.

²³ Tamże, s. 265-278.

²⁴ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 262-264.

²⁵ Por. I. Kawecki, *Wprowadzenie do wiedzy o szkole...*, dz. cyt., s. 198.

²⁶ Tamże, s. 200.

²⁷ Tamże, s. 201.

²⁸ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt., s. 262-264.

²⁹ Por. S. Dziekoński, *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*, Warszawa 2004, s. 56-58.

– powszechne jest dowartościowanie (upodmiotowienie) ucznia (z wyjątkiem przede wszystkim marksizmu),

– preferuje się aktywność i kreatywność ucznia (m.in. nurt liberalny, personalistyczny, emancypacyjny, egzystencjalizm, progresywizm),

– w wielu koncepcjach drugorzędnie traktuje się rolę nauczyciela (m.in. pedagogika emancypacyjna, progresywizm),

– w jednych koncepcjach edukacja ukierunkowana jest na zmiany społeczne – przebudowę społeczeństwa i pełną demokrację (m.in. rekonstrukcjonizm, pedagogika emancypacyjna, progresywizm), w innych na samorealizację ucznia – indywidualizm (egzystencjalizm, postmodernizm),

– w niektórych koncepcjach przeważa funkcjonalność (umiejętności) nad treściami wiedzy i wychowania (przede wszystkim w nurcie technologiczno-funkcjonalnym),

– w większości koncepcji brak odniesienia transcendentnego, a nawet świadome pomijany jest wymiar religijny ucznia i wychowania (m.in. w marksizmie, pedagogice liberalnej).

Współczesne nurty wychowania ukazują z jednej strony bogactwo rzeczywistości wychowania i jego złożoność, a z drugiej różnorodność myślenia o wychowaniu, o szkole, jej celach i zadaniach. Prezentowane koncepcje próbują koncentrować się na celach edukacji zorientowanych na wielostronny rozwój ucznia, ale popadają w jednostronność. Pojawiające się tendencje do integralnie traktowanego wychowania ujmowane są jednak redukcyjnie. U podstaw większości

tych koncepcji, poza personalizmem chrześcijańskim, brak jest pełnej wizji człowieka oraz szerokiego i uporządkowanego wymiaru aksjologicznego. Brak jest również pytania o naturę człowieka: kim jest, dokąd zmierza, jaki jest jego ostateczny cel, na jakich wartościach powinien budować własne życie. Pomijanie z założenia aspektu religijnego w antropologii i w wychowaniu uboży i ideologizuje szkołę i jej cele. Szkoła we współczesnej myśli pedagogicznej jest odbiciem tendencji sekularystycznych dzisiejszej cywilizacji i kultury zachodniej oraz wpływów idealizmu, czyli filozofii myśli, a nie istnienia i przedmiotu³⁰.

Jaka polska szkoła przyszłości?

To pytanie przede wszystkim o politykę oświatową, jej cele i kierunki uwzględniające jednocześnie diagnozę polskiej oświaty i kierunki procesu reformy szkolnictwa oraz globalne wyzwania cywilizacyjne, kulturowe i społeczne³¹.

Ważne przesłanie dla przemian edukacyjnych w świecie i w Polsce wnoszą przesłania różnych raportów edukacyjnych, nazywane raportami globalnymi, np. raport Faure'a (*Uczyć się, aby być* – 1972)³², Klubu Rzymskiego (VII raport, *Edukacja bez barier i ograniczeń* – 1979)³³, Komisji Europejskiej (*Biała księga kształcenia i doskonalenia* – 1995)³⁴, J. Delorsa dla UNESCO (*Edukacja dla XXI wieku edukacją ustawiczną* – 1996)³⁵. Na ich podstawie można sformułować ogólne zadania stojące przed współczesną oświatą:

³⁰ Por. M. Nowak, *Koncepcja szkoły...*, s. 5-22.

³¹ Por. M. J. Szymański, *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w latach dziewięćdziesiątych*, Kraków 2001, s. 10-11.

³² E. Faure i inni, *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975.

³³ J. W. Botkin, M. Elmadra, M. Malitza, *Uczyć się – bez granic, Jak zewrzeć lukę ludzką?*, Warszawa 1982.

³⁴ *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa. Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia*, Warszawa 1997.

³⁵ J. Delors (red.), *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998.

- edukacja powszechna, ponad wszelkimi podziałami i różnicami,
- edukacja ustawiczna i elastyczna,
- edukacja – pomoc w przejściu do społeczeństwa informacyjnego,
- edukacja – uczyć się, aby żyć wspólnie, aby wiedzieć, aby działać, aby być.

Zdaniem wielu pedagogów akademickich, między innymi Cz. Kupisiewicza, w reformowaniu polskiego systemu edukacji należy przyjąć powyższe zasady, zwłaszcza takie, jak: ustawiczności nad wiadomościami (uczyć się, aby wiedzieć, działać i umieć współpracować z innymi), innowacyjność, kreowanie postaw (uczyć się, aby być). Powyższe zasady powinny znaleźć swoje zastosowanie w celach, treściach, metodach, środkach oraz organizacji nauczania i wychowania³⁶.

W dziedzinie **kształcenia** istotny jest dobór takich treści, które umożliwią odejście od encyklopedyzmu dydaktycznego na rzecz ujęć problemowych, nie tylko informujących (wiedzieć), ale wyjaśniających (rozumieć). Bo wiem szkoła nie jest w stanie przekazywać szczegółowej wiedzy z różnych dziedzin dynamicznie rozwijających się nauk i techniki, ale powinna umożliwić uczniowi orientację w otaczającym świecie poprzez odpowiednią selekcję wiedzy (informacji), nabyte umiejętności oraz utrwalone metody poznawcze i interpretacyjne, wdrażające ucznia do samodzielnego dostrzegania, formułowania i rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych.

Przyjęcie zasad kształtujących szkołę przyszłości nie implikuje jej jednorodnej **organizacji strukturalnej**. Najczęściej w Europie i w świecie akceptuje się dwunastoletni cykl kształcenia podstawowego i średniego w układzie 4+4+4, 6+3+3, 9+2+1, przy czym w większości krajów europejskich dzieci objęte są wychowaniem przedszkolnym, a obowiązek szkolny rozpoczyna się w wieku 6 lat³⁷.

W publikacjach znanych teoretyków pedagogiki pojawiają się postulaty wobec **funkcji wychowawczej** polskiego systemu edukacji, zwłaszcza jego wymiaru aksjologicznego.

Cz. Banach zalicza do ważnych celów i zadań edukacji wspomaganie ucznia w wyrabianiu charakteru oraz jego własnego światopoglądu. Jako podstawę aksjologiczną polityki edukacyjnej proponuje „humanistyczny system wartości etycznych”, uwzględniający takie wartości, jak: prawda, życie ludzkie, sprawiedliwość społeczna, demokracja, wolność, tolerancja, godność, podmiotowość, praca, przyroda, piękno, kultura, patriotyzm, pokój³⁸.

Próbę określenia aksjologicznych podstaw celów edukacji w oparciu o wartości współcześnie traktowane jako uniwersalne podejmuje T. Lewowicki. Katalog tych wartości, zdaniem autora, charakteryzuje orientacja humanistyczna, której nadrzędną wartością jest człowiek, jego życie, rozwój, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość. Dlatego konieczne jest utrwalenie takich celów edukacji i ich hierarchii, jak: kształtowanie postaw,

³⁶ Cz. Kupisiewicz, *Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów*, Radom 1999, s. 85-86.

³⁷ W Danii, obowiązek szkolny rozpoczyna się od 7 roku życia, natomiast w zdecydowanej większości krajów w wieku 6 lat, z wyjątkiem Luksemburgu i Irlandii Północnej (od 4 roku życia) oraz Wielkiej Brytanii, Holandii i Grecji (od 5 roku lub 5,5 lat życia). Por. M. J. Szymański, *Kryzys i zmiana...*, dz. cyt., s. 35-36.

³⁸ Cz. Banach, *Edukacja – wartość – szansa. Wybór prac z lat 1995-2001*, Kraków 2001, s. 83.

umiejętności (sprawności) i wiedzy (wiadomości), a zatem skupienie się na wartościach, normach życia społecznego, relacjach międzyludzkich, w ścisłym powiązaniu z kształtowaniem osobowości wychowanka, z uwzględnianiem jego indywidualnych potrzeb, pragnień i celów życiowych³⁹.

Wspomniani autorzy są zgodni co do socjalizującej roli wychowania szkolnego, a także do indywidualistyczno-emancypacyjnej w ramach jednostkowego rozwoju osobowości na gruncie wartości uznanych za uniwersalne, wartości humanistycznych o orientacji laickiej. Przyjęcie za wartość tolerancję i własny rozwój w świetle wybranego świata wartości stwarza miejsce również na wymiar religijny wychowania, ale raczej ubocznie i dodatkowo.

Z tak zarysowaną wizją szkoły przyszłości koreluje postulat T. Lewowickiego, proponujący odejście od doktryny edukacji adaptacyjnej na rzecz przyjęcia doktryny edukacji krytyczno-kreatywnej, którą określa jako służebną wobec obywatela, społeczeństwa, a nie przede wszystkim wobec państwa. Cechą charakterystyczną tej doktryny jest mobilność, zdolność do twórczości, innowacji i zmian otaczającego świata. Przejawem tak ujmowanej edukacji jest podmiotowość uczestników procesu edukacji, uwzględnianie potrzeb i pragnień ucznia, tworzenie optymalnych warunków nieskrępowanego rozwoju jego osobowości, oferowanie godnych upowszechnienia wizji światów wartości, otwartość na różnego rodzaju idee i praktykę wielu rozmaitych nurtów edukacyjnych.

Dynamiczne ujęcie edukacji otwartej i stale się reformującej jest kompatybilne z demokratycznym i pluralistycznym wymiarem cywilizacji, kultury i społeczeństwa, pod jednym wszakże warunkiem, że doktryna krytyczno-kreatywna nie będzie obarczona cenzurą tzw. poprawności politycznej i uwzględnienie u swoich podstaw aksjologię w jej aspekcie indywidualnym i społecznym. W innym przypadku może stać się środkiem do wolnego rynku w systemie edukacji nie tylko dla uznanych i sprawdzonych nurtów pedagogicznych, ale także dla pseudopedagogii, jak również dla bezbarwnego aksjologicznie wychowania, może funkcjonalnego społecznie, ale w istocie nihilistycznego. Trzeba jednocześnie zauważyć, że w doktrynie krytyczno-kreatywnej edukacji jest miejsce na wartościowe propozycje, rozwiązania i eksperymenty, w których mieści się możliwość między innymi chrześcijańskiego wychowania i model formacyjny szkoły katolickiej.

W perspektywie **pedagogiki chrześcijańskiej** szkoła jest środowiskiem personalistycznego rozwoju i wychowania ucznia. Jan Paweł II postuluje jako zadanie szkoły promocję ucznia jako człowieka, dla którego szkoła jest szansą rozwoju własnej osobowości, życia moralnego i duchowego, zdolności emocjonalnych, sprawności intelektualnych i fizycznych, umiejętności technicznych i praktycznych, a także postaw społecznych. Zadaniem szkoły jest integralna formacja wychowanka, a więc nie może ona pominąć religijnego wymiaru wychowania⁴⁰.

³⁹ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty – lata 1989-1997 – kolejny etap pozornych reform czy uzdrawiające przesilenie?*, w: *O przemianach w edukacji*, red. T. Lewowicki, A. Zajac, t. 1, Rzeszów 1998, s. 22-30.

⁴⁰ Por. S. Chrobak, *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999, s. 101-103; tenże, *Szkoła i uniwersytet: formacja kulturalna i zawodowa*, „Horyzonty wiary” 2000, nr 1, s. 22-25.

Istotny warunek szkoły skoncentrowanej na człowieku stanowi jej funkcja wychowawcza⁴¹. Bez niej szkoła byłaby beзуżyteczna. Zdaniem Jana Pawła II, „szkoła powinna konkretnie służyć i przygotowywać do życia: to znaczy, że powinna kształcić, a nie po prostu informować człowieka; powinna przyczyniać się do jego wzrostu; powinna sprawiać, aby dojrzywał w porządku istnienia”⁴². Edukacji szkolnej nie można więc zawężać tylko do procesu poznawczego i kształtowania umiejętności funkcjonalnych. Pełna edukacja domaga się wychowania jako procesu wspierania rozwoju osobowościowego ucznia, odpowiadającego jego godności ludzkiej i powinności społecznej, aby odnalazł się twórczo i odpowiedzialnie we współczesnym społeczeństwie, jej kulturze i cywilizacji. W procesie wychowawczym trzeba zagwarantować wychowanie ku pełnemu spektrum wartości: humanistycznych (osobowych i moralno-społecznych) i chrześcijańskich, zgodnie z preferencjami uczniów i ich rodziców⁴³.

W szkole trzeba wykluczyć wszelki monopol w dziedzinie kulturalnej, światopoglądowej, aksjologicznej, sprzeciwiający się godności ucznia jako osoby i jego prawu do kształtowania i wyrażania swojego sumienia. Proces formacji edukacyjnej nie może zamykać wychowanka tylko w jednej orientacji światopoglądowej, nawet gdy nosi ona znamiona humanizmu, ale wyzwalać i utrwalać jego poszukiwania, odkrycia i przekonania także religijne. W innym przypadku, szkoła stałaby się selektywną i cenzuralną instytucją.

Podsumowanie

W perspektywie różnorodnych koncepcji pedagogicznych trzeba podkreślić, że szkołą określa się instytucję społeczną, stanowiącą podstawową jednostkę organizacyjną systemu oświaty, „której zadaniem jest kształcenie oraz wychowanie dzieci i młodzieży”, czyli swoista forma „przekazu kulturowego”, realizowanego we wspólnocie nauczycieli i uczniów „za pośrednictwem wyspecjalizowanych czynności nauczania i uczenia się”⁴⁴.

W centrum procesu edukacji jest uczeń: człowiek-osoba. Zadaniem szkoły jest profesjonalne wspomaganie rozwoju potencjału ludzkiego każdego wychowanka. Ten proces personalizacji dokonuje się w ramach:

- kształcenia – przekazu wiedzy o świecie (zakorzenienie w kulturze ludzkiej, w kulturze własnej ojczyzny, kontynentu, świata);

- formułowania umiejętności – myślenia, rozumienia zjawisk historycznych i współczesnych, rozwiązywania problemów, kreowania umiejętności społecznych, kulturowych, psychomotorycznych;

- wychowania – kształtowania postaw opartych na systemie wartości uporządkowanych osobowo, służących godności człowieka.

Są to elementy adaptacyjne, rekonstrukcyjne, emancypacyjne i personalizujące funkcji i zadań szkoły. Konkretnym zadaniem szkoły jest wspomaganie rozwoju osobowego uczniów ku ich dojrzałości ludzkiej, społecznej

⁴¹ Całe nauczanie Jana Pawła II jest pedagogią, która może inspirować programy wychowawcze szkoły. Pedagogia Papieża skoncentrowana jest na wychowaniu do miłości, do wiary, do prawdy, do wartości moralnych, do wolności, do świadectwa, do pracy. Por. S. Urbański, *Pedagogia Jana Pawła II, „Zarządzanie i Edukacja”* 2001, nr 25, s. 113-131; A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, s. 244-262.

⁴² „Szkoła dla człowieka” sprzyja spotkaniu z Chrystusem. Jan Paweł II do nauczycieli szkół średnich, 3 XI 1979, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, Warszawa 2000, s. 100.

⁴³ Por. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. I, Lublin-Kielce 2006.

⁴⁴ B. Milerski, B. Śliwerski (red.), *Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa 2000, s. 227-228.

(obywatelskiej, patriotycznej) i kulturowej, budzenie aspiracji zawodowo-edukacyjnych, przygotowanie do pełnienia ról w społeczeństwie, przygotowanie do twórczej pracy, do życia rodzinnego – pełnienia ról ojca i matki, uwrażliwienie na wartości, ich hierarchizację personalną i urzeczywistnianie we własnym życiu.

Szkoła jako rzeczywistość społeczna jest służebną instytucją wobec rodziny, ma sprzyjać pełnemu rozwojowi ucznia według ich światopoglądu. Chociaż nie jest instytucją preferującą poglądy religijne, to jednak nie może stanowić opozycji do rodziców ani

do kultury społeczeństwa, jej tradycji i wiodących wartości, w tym religijnych. Rola rodziców jako społecznych „właścicieli” instytucji edukacyjnych wymaga od nich zaangażowania w kreowanie programu szkolnego, zwłaszcza wychowawczego i profilaktycznego.

Podstawowym zadaniem szkolnictwa jest organizowanie oświaty wolnej od ideologizacji i manipulacji, służącej **integralnemu rozwojowi wychowanka** we wszystkich jego wymiarach ludzkiego życia, w atmosferze respektującej szacunek dla człowieka i jego przekonania światopoglądowo-religijnych.

Ks. prof. KUL dr hab. Adam Maj – Instytut Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.

ks. Marian Włosiński

Pedagogika czasu wolnegoa religijność i patriotyzm młodzieży

Życie ludzkie przypomina cykl następujących po sobie przeciwieństw. Troski i niepokoje przeplatają się w nim z radościami i sukcesami. Trud i pracę przerywają okresy odpoczynku i relaksu. Współgranie tych elementów jest jednak konieczne, aby życie zachowało właściwą sobie równowagę. Z chrześcijańskiego punktu widzenia odpoczynek nie zawiesza działania, ale je dopełnia i udoskonala. Dzięki niemu człowiek doświadcza, że życia nie można ograniczyć do jednego aspektu lub ubóstwić jeden z jego wymiarów. Ludzkim przeznaczeniem na ziemi nie jest jedynie znój, udręka i przymus, a w ogrodzie tego świata, dane są człowiekowi „wszelkie drzewa, z których można spożywać do woli” (Rdz 2,16).

Odpoczynek, ucząc człowieka prostoty i przyjmowania darów, chroni go przed pokusą samowystarczalności. Wolny czas uświadamia człowiekowi często zbawienną pustkę, w której Bóg działa w sposób szczególny; uzdrowia ludzką duszę oraz regeneruje jego siły fizyczne i duchowe, aby życie przynosiło dobre owoce. Prorok Eliasz uciekał na pustynię przed zemstą królowej Izebel. (por. 1 Krl 19,1-8). Był zmęczony swoim życiem. I co ciekawe, właśnie w momencie, w którym prorok miał już wszystkiego dosyć, na pustkowiu Bóg wzmacniał jego siły, karmił go i poił, aby mógł iść dalej. Warto spojrzeć na pustynię jako na czas wolny i odpoczynek.¹ W pierwszym rządzie będzie to ograniczenie bodźców zewnętrznych

¹ Por. J. Bielak, *Posolstvo Jána Pavla II. z Levoče*, w: *W pedagogicznej służbie narodów*, Wyd. WSHE, Włocławek 2009, s. 85-102.